

z různých sociálních skupin ale navíc rozkrývají specifické fungování uvedených fenoménů v závislosti na konkrétním dobovém kontextu a přítomnosti různých sociálně třídících znaků, které mají samy hierarchizující potenciál a v kombinaci s genderem zesilují diskriminační mechanismy. Autorky nevyvozuji z výzkumných zjištění praktická opatření vedoucí k eliminaci genderových nerovností. Naopak končí knihu otázkou „Co s tím?“, kterou můžeme chápat jako řečnickou průpovídku, ale také jako snahu podnítit čtenářstvo, aby samo formulovalo doporučení ke změně společenské praxe, pro něž výzkum poskytuje nespočetné zdroje v podobě zkušeností aktérek.

Publikace je tvořena osmi kapitolami a přílohami. Těžistěm jsou kapitoly 4 až 7, které představují hlavní výsledky z analýzy rozhovorů strukturované podle životních fází, a dále závěrečná kapitola shrnující klíčová zjištění. První tři kapitoly tvoří teoreticko-metodologický úvod výzkumu. První kapitola je stručným, ale výstižným vhladem do vývoje uplatnění žen na českém pracovním trhu od druhé poloviny 20. století. Zaměstnanost je rozebírána zejména v souvislosti s opatřeními rodinné politiky, jako je existence rodičovského příspěvku (jehož pojetí, délka i výše se proměňovala), a nabídkou zařízení péče o děti předškolního věku. Je uváděna také genderová segregace pracovního trhu, která na neformální i oficiální úrovni asociovala některá povolání s ženami, a jiná s muži. Bohužel, stranou zůstává rozbor vzdělávacího systému, který genderovou polarizaci povolání předjímá a homogenizuje studijně-profesní trajektorie žen a trajektorie mužů do značné míry již před tím, než na trh práce vstoupí.

Druhá kapitola nabízí přehledné přiblížení hlavních teoretických konceptů, které se vztahují k genderovým nerovnostem na trhu práce a ke sladování rodinného a pracovního života. Je ukázána i jejich aplikace na české prostředí na základě předcházejících studií, na řadě z nichž se podílely samy autorky. Cenné je, že vedle opakovaně zpracováva-

ných informací o vývoji ve druhé polovině 20. století se zde autorky vyjadřují ke zcela aktuálnímu stavu rodinné a zaměstnanecké politiky. Ačkoliv je kapitola velmi dobře pojata, o jejím zařazení do publikace mám pochybnosti. Autorky chtěly čtenářkám/ům představit svoji teoretickou lokaci, z níž přistupují ke sběru i analýze dat. Vědecká poctivost, která náleží k tradici feministické epistemologie a metodologie, však v tomto případě oslabuje samotné vyznění textu jako celku. Na začátku knihy je řečeno, jak fungují pracovní dráhy žen, a zbývající část knihy už je „pouhou“ ilustrací těchto mechanismů. Jen ojediněle se v kapitolách zaměřených na analýzu rozhovorů setkáme s novým argumentem – obvykle jde o dokumentování již známých a v úvodu popsaných mechanismů na příkladech ze života konkrétních žen. Nejen, že takový text ztrácí gradaci (napínavost a závěrečné prohlédnutí, které nese katarzi), ale navíc pro některé čtenáře/ky může působit nedůvěryhodně, protože se mohou domnívat, že autorky k výzkumu nepřistupovaly otevřeně, nýbrž se snažily jen potvrdit své předpoklady. Dilema mezi vědeckou transparentností a literárními kvalitami je u odborných publikací vždy přítomné a způsob, jakým se jej autorky rozhodly vyřešit, nelze pokládat za chybný – není to otázka vědecké správnosti, ale osobní preference.

Třetí kapitola představuje metodologii výzkumu. Jak již bylo řečeno výše, výzkum byl založen na rozhovorech s 58 ženami. Jednalo se o rozhovory narativně-biografické, jejichž volba je podrobně zdůvodněna ve vazbě na téma a feministické zaměření výzkumu. Ovšem průběh rozhovorů a jejich následná analýza jsou popsány až příliš stručně a zcela upozaděn zůstal přehled a rozbor kategorií, které z analýzy vystoupily. O analytických kategoriích si tak můžeme udělat představu pouze na základě struktury dalších kapitol, které představují hlavní výsledky. Ačkoliv narativně-biografické rozhovory mapující průběh života informantek s osobně významným členěním je pro výzkum pracovních drah vhodným nástrojem, je důležité přihlížet

SÍŤOVÁNÍ MIGRANTEK V EVROPĚ A V ČESKÉ REPUBLICE / Sabe Amthor Soe

V roce 2006 iniciovala Evropská ženská lobby¹ (EWL) projekt „Equal Rights. Equal Voices. Migrant Women in the European Union“, v jehož rámci se zrodila myšlenka migrantek založit Evropskou síť migrantek² (European Network of Migrant Women – ENoMW), která by podpořila rovné zacházení, stejná práva a integraci migrantek v evropských zemích. Tato iniciativa vznikla proto, aby zájmy migrantek mohly být hájeny samotnými migrantkami. Do sítě ENoMW se zapojily národní platformy migrantek z 16 zemí EU. Od počátku bylo cílem takto vzniklé platformy reprezentovat společné zájmy a potřeby migrantek žijících v zemích EU, poskytovat informace evropským institucím, vládám EU a široké veřejnosti, a podílet se na podávání připomínek při vytváření a implementaci evropských politik, které mají dopady na životy migrantek.

ENoMW, jejíž činnost byla oficiálně zahájena v červnu 2010 na půdě Evropské komise v Bruselu, pravidelně podává připomínky v rámci procesu vzniku a aktualizace evropských směrnic týkajících se migrace a integrace. Od začátku svého působení se zástupkyně ENoMW pravidelně účastní veřejných slyšení v Evropském parlamentu a navrhuji doporučení k evropské legislativě. Mezi prioritní oblasti, kterým se při podávání připomínek k legislativě ENoMW věnuje, patří například právo na sloučení rodiny migrantů nebo přístup migrantek bez dokumentů ke zdravotní péči.³

Také v České republice vznikla ze strany migrantek potřeba, aby jejich zájmy a potřeby byly vysloveny a prosazovány do politik v oblasti migrace a integrace samotnými migrantkami. K tomu byla ale nutná existence fungující národní platformy, která pomůže formulovat společné zájmy migrantek.

také k jejich limitům. Ty se vztahují zejména k tomu, že rozhovory jsou retrospektivní – aktérky hovoří o svých životních rozhodnutích, z nichž řada se odehrála velmi dávno (Bamberg 1997). Jejich výpovědi tak nejsou zachycením toho, jak tehdy danou událost vnímaly, nýbrž jak si na tuto událost a své prožívání vzpomínají. Zpětný pohled může akcentovat odlišné aspekty události, než které byly podstatné v dané chvíli. Stávající zvýznamňování určitých stránek osobní historie je samozřejmé a navíc badatelsky zajímavé, protože to poukazuje na identitu akterek. Při analýzách je na to však nutné pamatovat a výsledky nepředkládat jako záznam událostí, ani jako subjektivní vnímání událostí, nýbrž jako subjektivní vzpomínání na události. Kromě toho je třeba také počítat s identitně-formativním rozměrem rozhovorů. V rozhovorech dochází k fragmentované sebe prezentaci – aktérky hovoří o určitém aspektu své identity v závislosti na tématu interview, a ačkoliv je jejich identita bohatší a rozmanitá, v zájmu poskytnutí uceleného, přehledného obrazu o sobě samých tendují ke zdůrazňování těch informací, které potvrzují do popředí vytažený aspekt identity (Rubin, Rubin 1995). Obě tato rizika si autorky jistě uvědomují a v analýzách k nim přihlížely (respektive teoreticky se s nimi vyrovnaly), ovšem v samotné publikaci jejich tematizace chybí.

Od čtvrté kapitoly se již publikace noří do dat a s pomocí úryvků z rozhovorů nás seznamuje s tím, jak aktérky vzpomínají na jednotlivé etapy svého vztahování se k trhu práce. Nutno předeslat, že práce využívá velké množství relativně dlouhých doslovných citací, což text činí důvěryhodným a zajímavým. Snaha o autentičnost výpovědí se však často míjí účinkem. To, co je smysluplné v ústním podání a v kontextu celého rozhovoru, kdy si postupně jako posluchačky zvykáme na osobní styl promluvy naší komunikační partnerky, působí v přepsaném výňatku nejasně. Pro účely analýzy jsou samozřejmě úplné přepisy rozhovorů nutné, ovšem v následné publikaci považují za vhodnější použít

mírnou (a přiznanou) úpravu výpovědí tak, aby byl zachován obsah, ale zvýšila se srozumitelnost. Důvodem je nejen vyšší čtenářská kvalita textu, ale také úcta k informantkám, jejichž řeč v doslovném přepisu působí méně kompetentně, než tomu bylo v ústní prezentaci.

Obsahově se hlavní kapitoly postupně zabývají vzpomínkami na první zkušenosti se zaměstnáním (čtvrtá kapitola), znevýhodňováním v průběhu zaměstnání (pátá kapitola), vztahem k trhu práce v průběhu raného mateřství (šestá kapitola) a opětovným zapojením do zaměstnání po rodičovské (sedmá kapitola). K časovému strukturování vybízejí narativně-biografické rozhovory, ovšem probíraná témata se logicky prolínají, a to jak ve vyprávění samotných žen, tak i v následné analýze. Za skutečný vrchol práce lze považovat šestou a sedmou kapitolu, které jdou k podstatě sládování pracovního a rodinného/osobního života. Tyto části poskytují nejzajímavější data (např. o zneužívání práce žen či o vyjednávání v rámci partnerských vztahů) a zdají se být analyticky nejpropracovanější. Výňatky z rozhovorů zde nejsou pouze převyprávovány (jak se místy stává v předcházejících kapitolách), nýbrž jsou důkladně interpretovány a zařazovány do teoretického kontextu.

Závěrečnou kapitolu můžeme vnímat jako zrcadlo druhé kapitoly, s níž tvoří pomyslný kruh, v jehož středu stojí data z rozhovorů. Protože došlo především k potvrzení konceptů, které byly popsány na začátku práce, obě kapitoly jsou spíše svými kopiemi než vzájemnou konfrontací. Nicméně zopakování platnosti už dříve potvrzených zjištění nemusí být na škodu.

Jak výzkum potvrdil, hlavní příčina znevýhodnění žen na trhu práce spočívá v genderové polarizaci a androcentrismu, které se prolínají soukromým i veřejným prostorem a způsobují v obou genderovou dělbu práce. Domácí a profesní sféra se tak na sobě stávají závislé, přičemž v základu jejich vazby stojí jednak heteronormativita, jednak nadřazování placené práce jiným typům činností. První východis-

Evropská kontaktní skupina, o. s. (EKS),⁴ která se dlouhodobě zabývá problematikou migrantek v ČR a jejich integrací, se proto rozhodla svými aktivitami pomáhat migrantkám v ČR více se zviditelnit a prezentovat se jako celek. EKS se také aktivně podílela na zakládání Evropské sítě migrantek (ENoMW).

Od roku 2009 EKS poskytuje potřebné zázemí pro aktivity národní platformy migrantek. Smyslem aktivit české národní platformy migrantek je posilovat postavení migrantek v české společnosti, a to prostřednictvím sdílení zkušeností žen s integrací v ČR, vytyčením specifických cílů, zájmů a potřeb migrantek, o kterých následně informuje odbornou i širokou veřejnost. Témata, kterými se migrantky zabývají, jsou např. genderové aspekty migrace a integrace, migrantky na trhu práce, pracovní podmínky, rodičovství v procesu migrace a integrace, zdravotní péče. Národní platforma migrantek v ČR, která se stále rozvíjí a nyní existuje v podobě neformální skupiny, vítá všechny aktivní migrantky žijící v České republice, které mají zájem společně identifikovat klíčové oblasti a podílet se na zlepšení své situace. Mělo by být především v zájmu samotných migrantek, aby jejich hlasy byly vyslyšeny.

EKS podporuje svými aktivitami rozvoj národní platformy migrantek. Pořádá různá školení na míru podle potřeb a požadavků migrantek a rovněž organizuje odborné semináře a zprostředkovává setkávání migrantek s vlivnými představiteli a představitelkami z oblasti politiky nebo veřejné správy či médií.

Od roku 2010 probíhá projekt „Networking Migrant Women“, v jehož rámci se migrantky ze tří zemí EU (ČR, Německo, Irsko) setkávají, vyměňují si své zkušenosti s integrací v Evropě a společně pojmenovávají své potřeby a řešení problematických situací. V únoru 2011 se konalo první setkání migrantek v rámci tohoto projektu v Praze, kde se migrantky shodly, že bez ohledu na zemi původu a zemi nového domova mají podobné zkušenosti a problémy, které se dají společně řešit.

ko odkazuje k modelu heterosexuálního partnerského vztahu, v němž se partner primárně realizuje ve veřejné sféře, zatímco partnerka v soukromé sféře. Tento model je ideálem, k němuž se vztahují jak osobní představy a životní strategie většiny akterek, tak i rodinná a pracovní politika. Druhé východisko souvisí s klíčovou úlohou práce ve veřejné sféře, která je v rámci protestantské etiky považována za hodnotnější než práce v domácnosti, což má své symbolické i praktické (tj. finanční) konsekvence. Pracovní sféra vychází z toho, že nejlepší pracovní silou je člověk bez závazků v osobní sféře, který je plně a flexibilně k dispozici. Tato maskulinitě odpovídající norma znevýhodňuje ženy, které akceptují svoji primární zodpovědnost za péči, ale i ty, od nichž se pouze převzetí zodpovědnosti za péči v budoucnosti očekává. Spojením obou východisek a tlaků, které z nich vycházejí, dochází k oddělení životních trajektorií žen a mužů. Jejich specifčnost je dána symbolickou legitimizací genderové rozdílnosti a komplementarity na úrovni společenských i individuálních představ a zároveň strukturálně-organizačními faktory, které tyto představy zhmotňují a dále reprodukují. V důsledku toho jsou pracovní dráhy žen poměrně velmi homogenní – většina žen své životní možnosti rozvažuje v intencích dominantních společenských představ o „správné femininitě“, které si interiorizovala, a i kdyby z nich chtěla vystoupit, narazí na institucionální překážky.

To ovšem neznamená, že by se vztah žen k práci z hlediska jejich preferencí, jednání a identity plně shodoval. Výpovědi informantek názorně ukazují, že v tom, jak situace spojené se svým povoláním prožívají a jak se v nich rozhodují, sehrává klíčovou úlohu jejich konkrétní životní konstelace (např. zda žijí s partnerem nebo zda mohou využívat pomoc rodičů), dosavadní biografické zkušenosti (např. opakovaná zkušenost neúspěchu vede obvykle k rezignaci) a samozřejmě přítomnost charakteristik, jako je vzdělání, věk či zdraví. Nicméně rozdíly, které jejich působením mezi

ženami vznikají, nejsou natolik velké, aby bylo možné hovořit o plné individualizaci životních drah, ani o eliminaci vlivu genderu. Naopak. Všechny ženy, jejichž výpovědi byly v publikaci představeny, žijí životy v mantinelech, které ohraničují genderové stereotypy. Ty s využitím biologicko-esencialistických argumentů ženy asociují s mateřstvím a péčí. Vzhledem k opozici soukromé a veřejné sféry a nedostatku institucionálních opatření pro jejich propojení jsou tak ženy nuceny činit volbu mezi prací a péčí. Některé ženy jsou při této volbě v důsledku genderových stereotypů explicitně diskriminovány, jiné se jim dokázaly částečně vzepřít, ale jen díky mimořádnému pracovnímu či identitnímu úsilí, které je de facto potvrzením jejich platnosti.

Ženy s pečovatelskými závazky, které se chtěly nebo z finančních důvodů musely vrátit do zaměstnání, popisovaly své dvě strategie vůči znevýhodňujícím podmínkám. Jednou byla strategie budování jedinečné agendy, v níž jsou nenahraditelné. Jejich potřebnost si zaměstnavatel obvykle uvědomí v průběhu mateřské a následně je ochotnější přistoupit na takové pracovní podmínky, o které žena žádá. Tyto možnosti však má pouze velmi malá skupina žen s vysokým a specifickým vzděláním, jejichž pracovní pozice před mateřstvím byla výjimečná. Opačnou strategií byla rezignace – ženy přijaly, že jako matky nemohou zastávat pracovní pozici, o kterou by stály a pro niž by měly kvalifikaci. Takové ženy obvykle pracují v nižších pozicích jako „holky pro všechno“, jsou zastupitelné a jsou vystaveny nevýhodným pracovním podmínkám (např. místo úvazků brigády nebo švarcsystém) a neustálému riziku ztráty zaměstnání. Ani částečné úvazky se za stávajícího stavu genderového řádu neosvědčují, protože ženy dokládají jejich finanční nevýhodnost a efekt brzdy pro kariérní postup.

Ačkoliv výzkum doložil, že většina žen matek má zájem nebo nutnost pracovat, většina z nich více či méně akceptuje znevýhodňující nastavení současné společnosti a podřizuje mu svá očekávání i konkrétní chování v pracovní i domácí

Je však nutné, aby dialog mezi přijímací společností a migrantkami probíhal pravidelně a aby obě strany přistupovaly aktivně k tématu integrace. Úspěšná integrace migrantů a migrantek může nejen obohatit multikulturní společnost, ale také přispět k růstu demografické a socioekonomické situace hostitelské země.

Poznámky

1 European Women's Lobby: www.womenlobby.org. Evropská ženská lobby je největší evropskou zastřešující organizací, která se zabývá ženskými právy a rovností žen a mužů. Sdružuje kolem 2 500 organizací z 27 členských států Evropské unie a ze tří kandidátských zemí.

2 European Network of Migrant Women: www.migrantwomennetwork.org.

3 Více viz: ENoMW launches lobbying kit on the right to family reunification: <http://www.migrantwomennetwork.org/?article268>; ENoMW launches first publication on 'Family Reunion Legislation in Europe: Is it Discriminatory for Migrant Women?': <http://www.migrantwomennetwork.org/?article263>; ENoMW chair speaks at EP Public hearing on access to health care for undocumented migrants: <http://www.migrantwomennetwork.org/?article199>.

4 Viz www.ekscr.cz.